

Opis źródła:

Statuty synodalne biskupa Henryka Sorboma pochodzą z 1395 r. Wielką zaletą *Statutów* wydanych dla diecezji na dawnych ziemiach pruskich jest ich opublikowanie w języku ojczystym. *Statuty* zawierają zasady, prawa i obowiązki duchownych; przedstawiają także pożądane reguły życia codziennego. Rzucają one światło na problemy, z jakimi musiała radzić sobie kuria biskupia. Dowiadujemy się o nieprawidłowościach w Kościele, w tym naruszeniach norm obyczajowych, także ze strony księży.

Miejsca wydania:

Thiel A., *De Synodo dioecisana Henrici III Episcopi Warmiensis, Brunsbergae, typis Heyneanis*, Brunsbergae 1861

Constitutiones synodales Warmienses, Sambiensis, Pomesanienses, Culmenses, necnon provinciales Rigenses, wyd. F. Hipler, Brunsberga 1899.

Statuty synodalne Warmińskie, Sambijskie, Pomezzańskie, Chełmińskie oraz Prowincjonalne Ryskie, z Braniewskiego wydania księdza Franciszka Hiplera 1899 roku oraz pierwodruków 1922 i 1932 roku przełożył biskup Julian Wojtkowski, Olsztyn 2010, s. 5–9.

Tekst:

Statuty synodalne Warmińskie, Sambijskie, Pomezzańskie, Chełmińskie oraz Prowincjonalne Ryskie, z Braniewskiego wydania księdza Franciszka Hiplera 1899 roku oraz pierwodruków 1922 i 1932 roku przełożył biskup Julian Wojtkowski, Olsztyn 2010, s. 5–9.

I. SYNOD BISKUPA WARMIŃSKIEGO**HENRYKA III SORBOMA**

odprawiony u schyłku XIV wieku

(I.) Statuty Synodalne.

[1] Henryk z łaski Boga i Stolicy Apostolskiej Biskup Warmiński, umiłowanym nam w Chrystusie archiprezbiterom i innym rektorom parafialnym kościołów naszej diecezji, czyli duszpasterzom i wszystkim ustanowionym w wyższych święceniach, Pozdrowienie w Panu, i niżej spisane starannie rozważać, a zrozumiane skutecznie oraz wypełniać.

Ponieważ różne zbawienne zasady o stanie duchownym i zarządzie kościołów poleciły ustawy, zarówno powszechne świętych kanonów jak i naszych błogosławionej pamięci poprzedników, Biskupów Warmińskich; a wiele z nich samoczynnie nakłada na przekraczających straszliwe kary, mianowicie klątwy, nieprawidłowości i podobne, kapłani zwykle proszą groźnie w nie się wikłają nie znając ich, chociaż jednak zawsze obowiązani są wiedzieć, że dotyczą ich urzędu i wokół tego się obracają; wydajemy i ogłaszamy za radą naszej Czcigodnej Kapituły na ogólny użytek co z nich tu na obecnym świętym synodzie zebrano, z dodaniem niektórych odpowiadających dzisiejszemu stanowi, by nikt odtąd nie wymawiał się ich niezajomością.

1. Zakazujemy więc, tak jak zakazuje kanon, by jakiś kapłan, który chce uczestniczyć w swoim kapłaństwie, odważył się bez naszej zgody odprawiać mszę poza kościołem.

[2] 2. Także, by ktoś w kościele lub na cmentarzu objętym interdyktem z prawa lub przez człowieka, odprawiał publicznie służbę Bożą, grzebał umarłych, albo błogosławił nowożeńców, chyba że prawo dopuszcza; kto robiłby przeciwnie, zaciąga samoczynnie nieprawidłowość.

3. To samo o tym, kto zawieszony od wstępu do kościoła, odważyłby się odprawiać w kościele.

4. Tak samo kto wyklęty, zawieszony lub obłożony interdyktem odprawiałby nabożeństwa, działając jak przedtem na swoim urzędzie, samoczynnie staje się nieprawidłowy.

5. Nadto kto w obecności publicznie wyklętego, albo imiennie obłożonego interdyktem odprawiałby nabożeństwa, albo dopuszczał takich do pogrzebu kościelnego, z samego prawa zawieszony jest od wstępu do kościoła, a jeżeli tak zawieszony odprawiałby, staje się nieprawidłowy, jak zostało powiedziane.

6. Także jacykolwiek duchowni lub świeccy pogrzebaliby zmarłych na cmentarzu podczas interdyktu, albo którzy w czasie nie objętym interdyktem pogrzebaliby publicznie wyklętych, lub imiennie interdyktem obłożonych, również związani są klątwą z prawa.

7. Nie pozwalamy także, by ktoś w kościele lub na cmentarzu skalanym rozlewem krwi odprawiał nabożeństwa albo grzebał zmarłych, albo na takich cmentarzach lub na jeszcze niepoświęconych urządzał obejścia, czyli procesje z krzyżami albo relikwiami, dopóki nie zostaną przywrócone i konsekrowane.

8. Tak samo by ten, kto ma być namaszczony krzyżem, nie został namaszczony starym krzyżem, bo z prawa taki ma być złożony.

9. Tak samo by jakiś pleban nie przyjmował na kapelana księdza innej diecezji, jeżeli nie wykaże się, że został przedtem przez nas przyjęty.

[3] 10. Tak samo by ktoś nie swojego parafianina do sakramentów albo do pogrzebu nie dopuszczał. A ponieważ doświadczenie uczy, że wielu chcąc zawrzeć małżeństwo z prawną przeszkodą ucieka od swych plebanów i starają się podstępnie gdzieś indziej zaślubić, zakazujemy przeto pod karą zawieszenia w urzędzie i beneficjum, by ktoś łączył małżeństwem, jeżeli oboje nie są z jego parafii, albo przynajmniej jedno z nowożeńców, a drugie było mu znane.

11. Nakazujemy też, by duszpasterze pilni byli w odprawianiu mszy, głoszeniu kazań i słuchaniu spowiedzi, udzielaniu chrztu, Eucharystii i innych sakramentów we właściwym czasie, a zwłaszcza co do chrzczonych i umierających, by ktoś z ich gnuśności nie został zaniedbany, co by się oczywiście na nich odbiło. W jakichkolwiek też kazaniach głoszonych do ludu w języku pospolitym niemieckim i pruskim, gdzie są Prusowie, wyraźnie wykładana była Modlitwa Pańska i Pozdrowienie Anielskie z Symbolem Apostolskim, a ponieważ dowiedzieliśmy się, że co do Prusów postępuje się w tym niedbale, was wszystkich i każdego z osobna mocą świętego posłuszeństwa wzywamy i napominamy do głoszenia i wykładania powyższych, bo zaniedbujących tego będziemy szczególnie ścigali.

12. Zakazujemy ponadto, by ktoś odmawiał swym parafianom chrztu, Eucharystii lub jakiegoś sakramentu, z gniewu lub oburzenia, albo że nie wywiązali się ze służebności parafialnych; lecz niech dochodzi wobec nich swego prawa.

13. Również by ktoś nie załatwiał wątpliwych spraw małżeńskich, chociaż wystąpiłyby na spowiedzi, jeżeli wymagają sądu, lecz odsyłał do naszej kurii dla rozstrzygnięcia czyli rozpatrzenia; surowo zakazujemy tego także w jakichkolwiek innych sprawach spornych.

14. Nakazujemy także, by każdy z was miał niżej spisane przypadki zastrzeżone i uważał, by się do zastrzeżonych nie wtrącał, czyli nie rozgrzeszał. Ponieważ jednak dowiedzieliśmy się, że wokół tego dzieją się oszustwa, zakazujemy, by ktoś w tych przypadkach nawet do czasu, mianowicie dopóki do nas lub naszych dostojników przyjść będą mogli, nie nakładał małej pokuty, chyba, że zachodzi konieczność, albo obawa zgorzenia czy wielkiego niebezpieczeństwa [4] widocznie grożącego radzi, żeby tak zostali rozgrzeszeni.

15. Chcemy także, aby każdy z was miał własną pieczęć, która by nam poręczała wykonanie naszych poleceń oraz innych spraw zachodzących.

16. Ponadto ponieważ według kanonów bardzo niszczy Kościół Boży to, że świeccy są lepsi niż duchowni, bo im do zbawienia nie wystarczy, jeżeli zrównają się w wierze i czynach z rzeszami nieuczonych, lecz jak innych przewyższają godnością i zaszczytem, tak powinni przewyższać świętością i wiedzą. Wolno im bowiem z ołtarza żyć, a nie swawolić, aby wiedzieli, że z przyjętego urzędu dostąpili nie swobody grzeszenia, lecz konieczności dobrego

życia. Dlatego wykonując kanony zakazujemy pod karą pozbawienia, by zwłaszcza ustanowieni w wyższych święceniach nie chodzili do gospód, na biesiady, pijaństwa i popijanki wieśniaków. Już bowiem wielu takim przydarzyły się zabójstwa, okaleczenia, inne gorszące krzywdy w gospodach.

17. Również by nie mieszały się do doczesnych zysków, targów i zajęć, czyli urzędów, zwłaszcza nieprzystojnych, albo tańców, gier i widowisk.

18. Również by depreczając godność kapłańską nie gorszyli innych na wzór Rybałtów śmiesznymi i brzydkimi słowami, jak widzimy, że wielu czyni, chcąc tym podobać się świeckim. O skarceniu takich pilnie pomyślmy. Niech nie wstydzą się nosić tonsury i szat stosownych do swych święceń, bo to są uroczyste oznaki, którym oddaje się cześć, a zyskuje się przywileje duchownych.

19. Ponieważ grzechem przeciwko Duchowi Świętemu jest coś zuchwale czynić, a nawet mówić wbrew świętym kanonom, które z podniety Ducha Świętego napisane zostały, zakazujemy, by ktoś z duchownych lub świeckich bluźniąc przeciwko postanowieniom kanonów i Kościoła albo rzekł coś żartobliwie, mówiąc mianowicie: „Papież, lub Kościół, tego lub owego nie mógł postanowić”, albo „żartem jest to, co mówią nam pisma albo duchowni o klątwie czy o odpustach”, bo takich należy uważać za heretyków. Nawet żartować o tym, jest żartem szkodliwym i karygodnym.

[5] 20. Także by ktoś nie miał w domu podejrzanych niewiast, albo nawiedzał ich mieszkania i plotki, by ich posługa nie była stąd ganiona, a innym nie było dawane zgorszenie.

21. Chcemy ponadto, by każdy ksiądz naszej diecezji dostosował się do naszego kościoła katedralnego w czytaniu i śpiewaniu godzin oraz służby Bożej i tak, jak postanowili nasi poprzednicy, my postanawiamy, by w tym samym czasie w kościele nie były jednocześnie odprawiane dwie msze śpiewane, bo to wprowadza niestosownie rozdźwięk i zamęt, jednak jeżeli to dogodnie być może.

Oficja mają być układane według tych wierszy:

„In princ. dat Petrus Egidi si bona Crux pe.

Hinc adape Remi. Omnes sancti quoque vidi”¹.

Rozumiejac tak: jeżeli święto błogosławionego Piotra w Okowach przypadnie na niedzielę, umieścić w tym samym oficjum na początku. Jeżeli zaś w poniedziałek, wtorek lub

¹ „*Petrus* = Piotr w Okowach (1 VIII), *Egidi* = Idzi (1 IX), *crux* = Podwyższenie Krzyża Świętego (14 IX), *remi* = Remigiusz (1 X), *omnes sancti* = Wszystkich Świętych (1 XI)”. Za: *Statuty synodalne Warmińskie, Sambijskie, Pomezańskie, Chełmińskie oraz Prowincjonalne Ryskie*, z Braniewskiego wydania księdza Franciszka Hiplera 1899 roku oraz pierwodruków 1922 i 1932 roku przełożył biskup Julian Wojtkowski, Olsztyn 2010, s. 7.

środe przypadnie, zaczyna się poprzedniej niedzieli. Jeżeli zaś w czwartek, piątek lub sobotę przypadnie, oficjum umieszcza się w następną niedzielę. Oficjów i świąt w tych wierszach zawartych należy się trzymać.

Posty zaś kwartalne są w tych wierszach:

„Vult Crux, Lucia,
Cineres, Charismata dya,
Ut sit in angaria
Quarta sequens feria”².

Tudzież Advent Pański według tych wierszy:

„Andreae festum vicinior ordine quovis
Adventum Domini prima dabit feria,
Si cadit in lucem Domini, celebratur ibidem”³.

[6] Ponadto o te święta odprawiane przez Kościół i poprzedników naszych my także odprawiać nakazujemy, mianowicie: Bożego Narodzenia, Świętego Szczepana, Jana Ewangelisty, Świętych Niewiniątek, Obrzezania, Objawienia, Wielkanocy z trzema następnymi, Wniebowstąpienia, Zielonych Świąt z trzema następnymi, wszystkie święta Chwalebnej Dziewicy Maryi, mianowicie Zwiastowania, Nawiedzenia, Wniebowzięcia, Narodzenia, Poczęcia i Oczyszczenia, oraz poszczególnych Apostołów, Katedry Piotra jeżeli przypadnie poza Postem, Narodzenia Jana Chrzciciela, Wawrzyńca, Marii Magdaleny, Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego, Michała, Wszystkich Świętych, Marcina, Mikołaja, Elżbiety, Katarzyny.

22. Zakazujemy też, by nie obchodzić soboty, która pospolicie zwie się *Heilfeier*, jako że z podszeptu diabła i wynalazku wieśniaków zwykła być przez niektórych obchodzona.

23. Te również przypadki, które znajdujemy zastrzeżone z prawa i przez poprzedników naszych Biskupów Warmińskich, niech także nam będą zastrzeżone, a są te: rozgrzeszenie od klątwy większej prawa lub człowieka; gdzie należało nałożyć pokutę uroczystą; gdziekolwiek jest gorący lub ciężki uczynek, zwłaszcza jeżeli jest trudny lub dwuznaczny; zwrot zabranych lub źle nabytych niepewnych; publiczne bluźnierstwo Boga i Świętych; obcięcie członków, zabójstwo, wróżenie; zamiana jakichkolwiek ślubów; rozgrzeszenie od przekroczenia ślubów; sądzenie i rozpatrywanie spraw małżeńskich, chociażby wystąpiły na spowiedzi; rozgrzeszenie

² Odpowiednik polski brzmi: „Po Łucji, Krzyżu, Duchu i Popiele, są suche dni w Kościele”. Za: *Statuty synodalne Warmińskie...*, s. 8.

³ Advent rozpoczyna się w niedzielę (*feria prima*), najbliższą święta Andrzeja Apostoła, czyli 30 XI, również gdy niedziela przypada w samo święto. Za: *Statuty synodalne Warmińskie...*, s. 8.

podpalaczy; bicie rodziców, sodomia; ohydna wina, czyli wbrew naturze; duszenie i zaniedbanie dzieci przez rodziców; zdrada własnego pana; świętokradztwo; nierząd; kazirodztwo, mianowicie z krewną lub powinowatą, albo matką chrzestną, córką chrzestną, albo jakąś z chrztu czy bierzmowania duchowo przynależną; pozbawienie dziewictwa czyli zhańbienie; bijący lub przytrzymujący duchownego za szatę lub za uzdę, albo oblewający go wrzącą wodą, albo biorący w niewolę, albo w niewoli trzymający duchownego czy osobę zakonną, albo nakazujący lub powodujący by to się stało; zbezczeszczenie kościoła lub cmentarza; krzywdząca zdrada wyrządzona Biskupowi; rozgrzeszenie kapłanów lub spowiedników, którzy w tych przypadkach, albo w którymś z nich, w którym nie mogli rozgrzeszyć, rozgrzeszyli, gdy uczynek był gorący albo ciężki; tak samo gdy kapłan lub spowiednik słyszy jakiś grzech, co do którego wątpi, czy jest zastrzeżony, niech wtedy odsyła do Biskupa.

Słowniczek pojęć:

Henryk III Sorbom – http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Henryk_III_Sorbom.

Kanon – w tekście pojęcie to używane w dwóch znaczeniach: 1) przepis prawny w prawie kościelnym, 2) zbiór ksiąg uważanych według Kościoła za święte.

Kapituła – organ kolegialny złożony z duchownych, tworzący przyboczną radę biskupa.

Synod – tu: zebranie duchowieństwa z całej diecezji.

Interdykt – zakaz odprawiania obrzędów religijnych.

Beneficjum – tu: dochody przypisane do sprawowanej funkcji, np. proboszcza.

Prusowie – <http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Prusowie>.

Rybałt – <https://sjp.pwn.pl/slowniki/ryba%C5%82t.html>.

Tonsura – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/tonsura;3988066.html>.

Oficjum – <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/oficjum;4011509.html>.

Sodomia – <https://sjp.pwn.pl/sjp/sodomia;2575751.html>.

Pytania do źródła:

Pytania dla uczniów szkoły podstawowej i uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Czym biskup motywował potrzebę utrwalenia na piśmie postanowień synodalnych?
2. Wymień nakazy i zakazy nałożone na duchownych w zakresie postępowania wobec parafian i Bożej posługi.
3. W jaki sposób księżom nakazano komunikować się z biskupem?
4. Dlaczego przestrzeganie zasad moralnych przez kapłanów było tak ważne?

5. Jakie nakazy względem postępowania duchowieństwa z kobietami zapisano w statutach?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. W czym miała się wyrażać obecna w źródle troska o ewangelizację Prusów?
2. Dlaczego „szeregowi” kapłani mogli być podatni na nieprawidłowe postępowanie?
3. Od jakiej kategorii grzechów mogli udzielić rozgrzeszenia duchowni parafialni?

Literatura pomocnicza:

Dowiat J., *Historia Kościoła katolickiego w Polsce (do połowy XV wieku)*, Warszawa 1968.

Karbownik H., *Ciężary stanu duchownego w Polsce na rzecz państwa od roku 1381 do połowy XVII wieku*, Lublin 1980.

Ożóg K., *Kościół katolicki w Królestwie Polskim w czasach Władysława Jagiełły*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Historyczne” 2014, nr 141, z. 2, s. 289–313.

Wiśniowski E., *Kościół parafialny i jego funkcje społeczne w średniowiecznej Polsce*, „Studia Theologica Varsaviensia” 1969, t. 7, nr 2, s. 187–237

Wiśniowski E., *Parafie w średniowiecznej Polsce. Struktury i funkcje społeczne*, Lublin 2004.

Najważniejsze cezury:

Zachowane statuty synodalne pochodzą z 1395 r. W tym roku słynny mongolski chan Timur odnosi zwycięstwo nad chanem Złotej Ordy Tochtamyszem i następuje załamanie potęgi Złotej Ordy. W Polsce panują Jadwiga Andegaweńska oraz Władysław Jagiełło.

Imię i nazwisko osoby opracowującej rekord: Karolina Maciaszek